

Selvitys suomalaisten teattereiden tekstityskäytännöistä & ehdotuksia teatteritekstittämisen edistämiseksi

14.5.2013
Iida Turpeinen
Suomen Teatterit ry

Sisällys:

Teattereiden tekstitystoiminta	2
Tekstityksen tyyppi.....	1
Teattereiden käyttämät tekstittäjät	2
Teatteritekstitysten tekninen toteutus.....	4
Teatteritekstityksen kustannukset teatterille	6
Tekstitysten jatkokäyttö ja säilytys	7
Missä ja miten?	8
Tekstitystietokannan rahoitus ja tekninen toteutus.....	9
Säilytettävien tekstitysten formaatti	10
Vertailua: jatkokäytön käytäntöjä muualla.....	11
Sopimustekniset kysymykset.....	12
Kysymys muuntelusta ja tekijänoikeuksista	13
Teatteriesityksen kirjoitustulokkausten jatkokäytön mahdollisuudet.....	15
Säilytettävien tekstitysten laatu	15
Kysymys teatteritekstittäjien koulutuksesta	16
Vertailua: teatteritekstittäjien koulutus Britanniassa	17
Kysymys tekstittäjien rekisteristä	18
Esimerkkejä olemassa olevista ratkaisuista ja palveluista teatteritekstittämisen edistämiseksi	19
Toimenpide-ehdotukset	25

Teattereiden tekstitystoiminta

Suomalaisille valtionosuusteattereille lähetettiin tammikuussa 2013 kysely, jossa selvitettiin teattereiden tekstitystoiminnan volyyymiä ja kartoitettiin tekstitysten toteuttamistapoja. Kyselyyn vastasi 33 teatteria 57 valtionosuusteatterista, eli hieman yli puolet kyselyn saaneista. Niistä 24 teatterista, jotka eivät vastanneet kyselyyn, ainakin Svenska Teatern on tekstittänyt esityksiään. Voidaan kuitenkin olettaa, että valtaosa vastaamatta jättäneistä teattereista ei ole toteuttanut tekstityksiä.

On hyvä ottaa huomioon, että kyselyn vastaanottajiin kuuluivat myös kaikki kymmenen VOS-tanssiteatteria, joista yksikään ei ole toteuttanut tekstityksiä. Useamman tanssiteatterin edustajat korostivat vastauksissaan, ettei tekstitysten toteuttaminen tanssiesityksiin ole mielekästä, sillä niiden esitykset perustuvat hyvin harvoin puheeseen.

Tekstityksiä toteuttaneet teatterit:

Espoon Kaupunginteatteri	Tampereen Komediateatteri
Helsingin Kaupunginteatteri	Tampereen Teatteri
Kemin Kaupunginteatteri	Tampereen Työväen Teatteri
Kuopion kaupunginteatteri	Turun Kaupunginteatteri
Lahden kaupunginteatteri	Viirus
Linnateatteri	Wasa Teater
Mikkelin Teatteri	Åbo Svenska Teater
Seinäjoen kaupunginteatteri	+ Svenska Teatern
Suomen Kansallisooppera	
Suomen Kansallisteatteri	

Kyselyyn vastanneista 33 teatterista 17, eli hieman yli puolet vastaajista, on toteuttanut vähintään yhden tekstitetyn esityksen. Jos tekstittäneiden teattereiden prosenttiosuus lasketaan kyselyn tulosten pohjalta (Svenska Teatern mukaan luettuna), 30 prosenttia valtionosuusteattereista on tekstittänyt esityksiä. Jos mukaan ei lasketa tanssiteattereita, 47

VOS-puheteatterista yhteensä 36 prosenttia, eli hieman yli kolmasosa on kokeillut tekstittämistä.

Kaikki ruotsinkieliset valtionosuusteatterit ovat toteuttaneet tekstitysprojekteja. Ruotsinkielisten teattereiden vastauksissa korostettiin, että he kokevat saavansa esitysten tekstittämisestä kaksinkertaisen hyödyn. Esityksiä tekstittämällä ruotsinkielisten teattereiden yleisöpohja laajenee huomattavasti, sillä se tekee esityksistä saavutettavia samalla sekä suomenkielisille kuuleville, että huonokuuloisille ja kuuroille katsojille. Teatterit eivät kuitenkaan vastauksissaan eritelleet, oliko käännöstekstityksissä otettu huomioon kuulovammaiset katsojat esimerkiksi kuvailemalla esityksen muuta äänimaisemaa dialogin lisäksi.

Toistaiseksi ainoa säännöllistä tekstitystoimintaa harjoittava taho on Suomen Kansallisooppera, jossa oopperoita on tekstitetty yhtäjaksoisesti 25 vuoden ajan.

Tekstityksen tyyppi

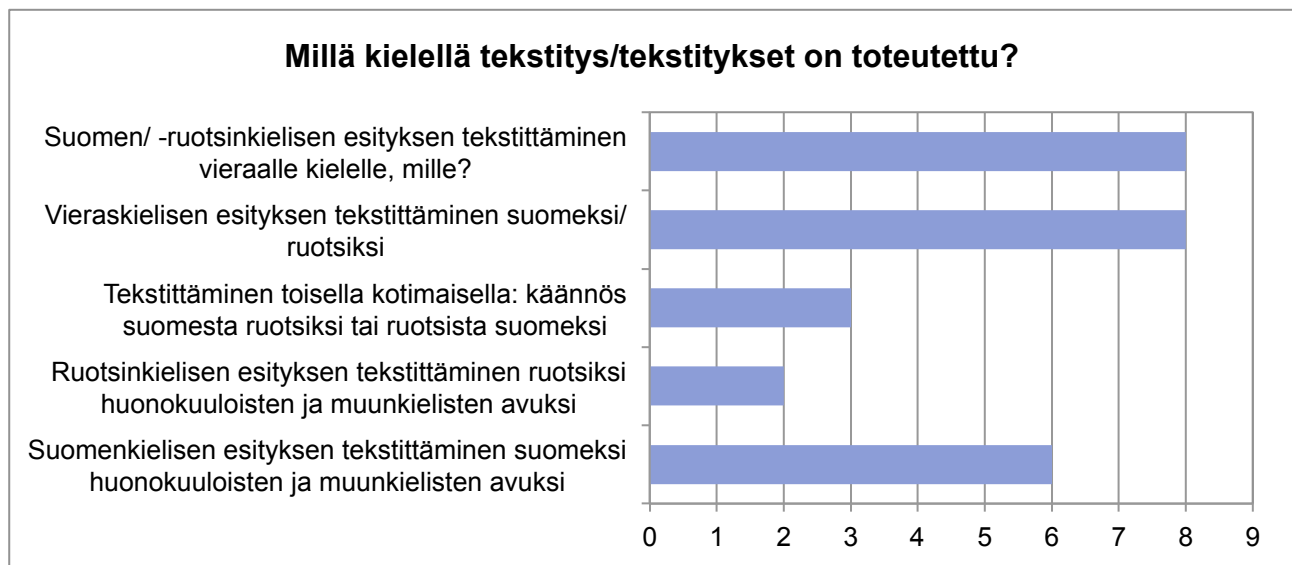
Tekstityskyselyssä otettiin huomioon sekä kielensisäiset että toiselle kielelle tekstitetyt esitykset. Yleisin teatteritekstittämisen muoto on vieraskielisen esityksen tekstittäminen suomeksi tai ruotsiksi, jota on kokeiltu kahdeksassa teatterissa. Yhtä monessa teatterissa oli myös tekstitetty suomen- tai ruotsinkielisen esitys jollekin muulle kielelle. Tässä tapauksessa tekstityksiä oli toteutettu lähinnä englanniksi ja yhdessä teatterissa venäjäksi. Neljä vastanneista teattereista oli tekstittänyt esityksen toisella kotimaisella kielellä eli tekstitys oli käännös suomesta ruotsiksi tai ruotsista suomeksi.

Kielensisäisiä tekstityksiä oli toteutettu yhteensä kahdeksassa teatterissa. Kuusi teatteria oli tekstittänyt suomenkielisen esityksen suomeksi huonokuuloisten ja muunkielisten avuksi ja kaksi teatteria oli toteuttanut kielensisäisen tekstityksen ruotsinkieliseen esitykseen.

Kansallisooppera tekstittää nykyään kaikki oopperansa suomeksi, ruotsiksi ja englanniksi. Ruotsin- ja englanninkieliset tekstitykset tehdään Oopperassa suomenkielisen tekstityksen pohjalta. Alustavan suomenkielisen tekstityksen on siksi oltava valmis hyvissä ajoin ja näyttämöharjoitusvaiheessa kaikki kolme kääntäjää/tekstittäjää tekevät tiivistä yhteistyötä,

jotta kaikki kolme esityksiin toteutettavaa tekstitystä olisivat laadultaan ja sisällöltään vastaavia.

Myös suomenkieliset oopperat tekstitetään suomeksi. Tähän on päädytty siksi, että laulettua tekstistä ei ole aina yhtä helppo saada selvää kuin puhutusta, eikä oopperan tarina välttämättä etene tyypillisen suoraviivaisesti. Tekstitys tukee tarinan seuraamista ja laulettua ymmärtämistä. Tekstitys auttaa myös kuulevaa yleisöä laulettua tekstin ymmärtämisessä ja siksi tekstittäminen voisi olla avuksi yleisölle myös esimerkiksi musikaaleissa. Tekstin rytmityksen on seurattava näyttämötapauhtumien rytmiä ja Kansallisoopperan tiedottaja *Heli Rislakki* korostaa, että tekstityksen tyylin on otettava huomioon alkuperäistekstin tyyli. Esityksiä tekstitettäessä tekstin tiiviys ja selkeys ovat avainasemassa. Kun tekstitys ei vie liiaksi huomiota pois itse esityksestä, tekstitys täyttää funktiona juonen selkeyttäjänä. Tähän johtopäätökseen tuli myös Riitta Virkkunen, joka on tehnyt aiheesta väitöskirjan *Tekstitys oopperassa* (Tampereen yliopisto 2001). Tällä hetkellä Kansallisooppera käyttää yhteensä 10 ammattikäntäjän palveluksia esitysten tekstitysten toteuttamisessa.

Teattereiden käyttämät tekstittäjät

Tekstityksiä tehneiltä teattereilta kysyttiin, kuka tekstityksen oli toteuttanut. Hieman yli puolet vastaajista oli palkannut tekstityksen laatimista varten erillisen työntekijän. Tekstittäjiä oli löydetty projekteihin montaa eri kautta. Linnateatteri on käyttänyt tekstittäjinä kirjoitustulkkveja, jotka löysi turkulaisen huonokuuloisten yhdistysten kautta ja tekstitys luotiin yhteistyössä tulkin ja teatterin henkilökunnan kanssa. Lahden

kaupunginteatteri puolestaan toteutti oopperaprojektiinsa tekstityksen Lahden Oopperayhdistyksen palkkaaman tekstittäjän tekemänä. Espoon kaupunginteatteri on käyttänyt tv-tekstittäjiä ja teatterin vastauksessa mainittiin erikseen, että teatterissa oli koettu näiden osaamisen soveltuvan hyvin myös teatteritekstittämiseen.

Kansallisoopperassa tekstitysten laatimisesta vastaavat tv-tekstitystaustaiset ammattikäntäjät, jotka myös hoitavat tekstitystoiminnot esitystilanteessa talon kalustoon kuuluvalla laitteistolla. Kansallisoopperan tiedottaja *Heli Rislakki* kertoo, että he käyttävät tv-tekstittäjiä, koska oopperatekstitys vaatii tv-työskentelyn tapaan käännös-, tiivistys- ja näyttämön tapahtumien analysointitaitoja ja suoran lähetyksen edellyttämiä rautaisia hermoja. Oopperassa tekstitykselle erityisiä haasteita asettaa se, että äänessä saattaa olla yhtäaikaisesti useampikin laulaja. Tällaisissa tilanteissa tekstittäjän on ratkaistava, kenen repliikit esitetään tekstityksissä. Käytännössä ratkaisut noudattelevat ohjaajan näyttämöllisiä painotuksia, joten tekstittäjän on tärkeää olla mukana seuraamassa produktion näyttämöharjoituksia. Tekstitys on mukana kahdessa viimeisessä näyttämöharjoituksessa ja kenraalissa. Tässä vaiheessa tekstiä saatetaan vielä hioa, kun nähdään miten se toimii näyttämötapahtumien kanssa.

Se, että teatterit ovat palkanneet henkilökunnan ulkopuolisen henkilön toteuttamaan esityksen tekstityksen, ei kuitenkaan kaikissa tapauksissa tarkoittanut, että tekstitystä tekemässä olisi ollut ammattikäntäjä tai -tulkki. Esimerkiksi yhdessä teatterissa esityksen venäjänkielisen tekstityksen toteutti äänimestarin venäjänkielinen vaimo yhteistyössä miehensä kanssa.

Tekstityksen toteuttaminen teatterin oman henkilökunnan voimin oli myös melko yleistä. Omaa henkilökuntaa tekstittäjinä oli käyttänyt hieman alle puolet vastaajista, yhteensä kahdeksan teatteria. Lisäksi kaksi teatteria oli toteuttanut tekstityksiä esityksiinsä kuulovammaisten yhdistyksen kautta.

Teatteritekstitysten tekninen toteutus

Kyselyyn vastanneita teattereita pyydettiin kertomaan, kuinka tekstitys/tekstitykset oli toteutettu teknisesti. Suurimassa osassa tapauksia tekstityksen käytännön toteutuksen ja ajon hoiti teattereissa talon oma tekninen henkilökunta, kuten käyttöpäällikkö tai valoteknikko. Kansallisopperassa tekstittäjä sen sijaan vastasi myös tekstityksen ajosta ja rytmityksestä esitystilaisuudessa.

Yleisimmin tekstitys oli toteutettu videotykin tai dataprojektorin välityksellä (8 mainintaa). Suurin osa videotykkiä tekstityksen toteuttamiseen käyttäneistä teattereista oli käyttänyt tekstityksessä jo valmiiksi teatterista löytyviä laitteita. Videotykillä toteutettavan tekstityksen yhteydessä yleisin tekstitykseen käytetty ohjelmisto oli Power Point, mutta muitakin ratkaisuja oli kokeiltu. Esimerkiksi Åbo Svenska Teaterissa tekstitys oli toteutettu ohjelmistoyritys Pepulus Oy:n Screen Pro projection and subtitling solution -tekstitysohjelmistolla. Kansallisopperassa tekstitykset toteutetaan puolestaan ranskalaisen teatteritekstityslaitteistoihin erikoistuneen Naotekin kautta hankittujen LED-taulujen avulla.

Kaksi kyselyyn vastannutta teatteria kertoi kokeilleensa suljettua tekstitystä. Viirus on toteuttanut tekstityksiä ruotsalaiselta Riksteaternilta lainattujen iPodien kautta Riksteaternin kehittämän RiksText -applikaation avulla. Tampereen komediateatteri on toteuttanut teatteritekstityksen iPadieilla yhteistyössä Kyy Games- ohjelmistotalon kanssa. Kyy Games hankki tekstitystä varten tarvittavat iPadit ja suunnitteli erityisesti teatteritekstityksen toteuttamiseen tarkoitettua tekstitysovelluksen. Kyy Games on ilmoittanut olevansa

kiinnostunut kehittämään teatteritekstitysovellustaan eteenpäin ja tekemään yhteistyötä tekstittämistä suunnittelevien teattereiden kanssa. Kyy Gamesin kautta teatterit voisivat saada käyttöönsä sekä suljettuun tekstitykseen tarvittavan laitteiston että tekstityksen teknisen toteutuksen.

Svenska Teatern ei vastannut kyselyyn, mutta teatteri on hankkinut tekstityskäyttöön 100 langatonta Aircscript -tablettia, joissa tekstityksen voi valita haluamallaan kielellä. Esimerkiksi Kristina från Duvemåla -musikaalissa tekstitystä saattoi seurata joko suomeksi, ruotsiksi taikka englanniksi.

Tekstityslaitteistojen lainausmahdollisuus

Kulttuurია kaikille –palvelun projektisuunnittelija *Aura Linnapuomi* nosti esille kysymyksen siitä, olisiko teatteritekstitystä silmälläpitäen mahdollista kehittää samankaltainen laitteistojen lainauspalvelu, joka on käytössä kuvailutulkkauslaitteistojen kanssa. Teatterit voivat lainata kuvailutulkkauslaitteiston veloituksetta Näkövammaisten kulttuuripalvelusta ja Näkövammaisten keskusliiton alueyhdistyksistä, jotka tarjoavat myös opastusta laitteistojen käyttöön.

Koska harva teatteri järjestää tekstityksiä säännöllisesti, olisi tekstityslaitteiston hankkiminen kollektiiviseen käyttöön perusteltua. Mahdollisuus lainata tekstityslaitteistoa veloituksetta vähentäisi tekstittämisestä teatterille koituvia kuluja ja oletettavasti madaltaisi kynnystä tekstitysten toteuttamiseen. Laitteistojen hankitaan on mahdollista hakea avustusta Opetus- ja kulttuuriministeriöltä. Jos ministeriö rahoittaa laitteiston hankinnan, ei laitteistojen lainaustoiminnasta voida periä korvauksia ja niiden tulee olla tasapuolisesti teattereiden saatavilla.

Oleellinen kysymys lainaustoimintaa pohdittaessa on se, kuka laitteistoja säilyttäisi ja kellä olisi niiden huoltovastuu. Koska laitteistoja käytettäisiin oletettavasti muidenkin, kuin kielensisäisten tekstitysten toteuttamiseen, ei välttämättä olisi tarkoituksenmukaista, että laitteiston säilyttäminen ja lainaustoiminnan hoitaminen olisi Kuuloliiton vastuulla.

Yksi mahdollisuus olisi, että laitteistoja säilytettäisiin suurissa teattereissa esimerkiksi Helsingissä ja Tampereella, josta käsin niitä voitaisiin lainata edelleen muille teattereille.

Suurissa teattereissa tekniseen henkilökuntaan kuuluu useampia henkilöitä, joten laitteistojen huoltovastuu ja niiden käyttöön opastaminen ei veisi kohtuuttomasti yksittäisen henkilön aikaa. Laitteiston huoltovastuuta ja siitä koituvia kuluja voisi tasata teattereiden kesken jonkinlaisella lainan yhteydessä perittävällä pienellä maksulla, mutta on selvitettävä, onko pienenkin huoltomaksun periminen ministeriön ohjeistusten vastaista.

Toinen oleellinen kysymys on mahdollisesti hankittavan laitteiston malli. Ulkomailla toimivista teatteritekstityspalveluita myyvistä yrityksistä kaikki käyttävät led-teknologiaan perustuvaa tekstitysteknologiaa. Tällä hetkellä suomalaiset teatterit ovat kuitenkin käyttäneet teatteritekstityksen toteuttamiseen lähinnä videotykkiä tai suosineet suljettua tekstitystä, joka on toteutettu esimerkiksi iPadien tai älypuhelinsovellusten kautta. Teatterit ovat kokeneet suljetun järjestelmän käteväksi, koska sillä on mahdollista tarjota useita kielivaihtoehtoja samanaikaisesti. Toisaalta Kansallisoopperassa monikielinen tekstitys on toteutettu myös led-näyttöön pohjautuvassa tekstitysratkaisussa.

Kuuloliiton Näyttämätaide saavutettavaksi -seminaarissa monet huonokuuloiset tai kuurot teatterin ystävät korostivat, että pitivät avointa tekstitystä suljettua miellyttävämpänä vaihtoehtona, sillä sen seuraaminen näyttämötapahutumien rinnalla koettiin helpommaksi ja vähemmän leimaavaksi. Jos ajatusta lainattavista tekstityslaitteistoista viedään eteenpäin, kannattaa laitteistoa valittaessa kartoittaa sekä teattereiden että käyttäjien toiveita.

Teatteritekstityksen kustannukset teatterille

Tässä selvityksessä teatteritekstityksen teatterille aiheuttamien kustannuksien arvioinnissa käytetään esimerkkinä Kansallisoopperaa ja heidän maksamiaan palkkioita, sillä pitkäaikaisen tekstityskokemuksensa kautta heille on muodostunut selkein käsitys tekstityksen kokonaiskustannuksista ja heidän maksamansa palkkiot perustuvat *Suomen kääntäjien ja tulkkien liiton* (SKTL) taksoihin. Muut tekstityksiä toteuttaneet teatterit eivät osanneet arvioida tekstityksen kustannuksia kovin tarkasti, koska projektit ovat suurimassa osassa teattereita olleet yksittäisiä. On kuitenkin hyvä ottaa huomioon, että oopperan erityisluonteesta johtuen oopperatekstitys tulee kalliimmaksi kuin teatteriesitysten tekstittäminen. Puheteatterin tapauksessa esimerkiksi harjoitustekstin luominen ei ole tarpeen.

Oopperatekstityksen työvaiheet:

- repliikkitekstitys suomeksi, ruotsiksi ja englanniksi
- iltakohtaiset tekstitysvuorot
- harjoitusten seuraamisesta aiheutuvat tuntityöt
- suomenkielisen harjoitustekstin luominen (laulajien apuväline, jotta ymmärtävät laulettua, muunkielisen tekstin)

Suomenkielisen puheteatteriesityksen kielensisäistä tekstittämistä silmällä pitäen Suomen kääntäjien ja tulkkien liiton taksoja noudattavat kulut olisivat Kansallisoopperan mallin pohjalta seuraavat:

- repliikkitekstitys suomeksi n. 1500 €
- iltakohtaiset esitykset, tekstityksen ajo 220 €/ilta
- harjoitusten seuraamisesta aiheutuvat tuntityöt à 36 €/tunti (Kansallisoopperassa keskimäärin noin 30 tuntia/tekstittäjä)

Kuluja tulee lisäksi käytettävästä tekstityslaitteesta ja sen ohjelmistosta, joiden kustannuksista löytyy lisätietoa esim. Teatterikorkeakoulun valosuunnittelun lehtori *Kimmo Karjusen* selvityksestä ”Dialogin tekstityksen toteutusvaihtoehdot näyttämötaiteissa” (www.kuulokynnys.fi/kuulokynnys/viestinta/teatteritekstitys). On hyvä ottaa huomioon, että teatterin henkilökunnalta, kuten tekniseltä henkilökunnalta ja mahdollisesti ohjaajalta, kuuluu lisäksi työaika tekstityksen järjestelyihin liittyen.

Tekstitysten jatkokäyttö ja säilytys

Tällä hetkellä toteutettuja teatteritekstitöksiä ei arkistoida minkään tahon toimesta. Kokoamalla olemassa olevat teatteritekstit yhteen paikkaan voitaisiin välittää tehokkaasti tietoa näytelmäteksteistä jo olemassa olevasta tekstityksistä näytelmäoikeuksien ostamisen yhteydessä ja mahdollistaa siten tekstitysten jatkokäyttö. Vaikka samasta näytelmätekstistä tehdyt esitysversionat eroavat toisistaan on tekstitys päivitettävissä uuteen versioon sopivaksi melko pienellä muokkauksella. Tämän mahdollistamiseksi tekstitysten tulisi olla saatavilla helposti ja kohtuulliseen hintaan Jatkokäytön mahdollistava järjestelmä

olisi järkevä myös tekstittäjien näkökulmasta, sillä se tuo heille samalla asianmukaisia lisäkorvauksia heidän jo tekemästään työstä.

Tekstitysten jatkokäyttöä ja säilytystä suunniteltaessa on ratkaistava missä tekstityksiä voidaan säilyttää, missä formaatissa ne kannattaa tallettaa ja kuinka tekstitysten jatkokäyttöä koskevat sopimustekniset kysymykset ratkaistaan.

Missä ja miten?

Tekstitysten välityspalvelu on perusteltua liittää *Suomen Näytelmäkirjailijat ja Käsikirjoittajat ry:n* (Sunklo) ylläpitämän *Näytelmät.fi* -tietokannan yhteyteen. Sunklo on myös ilmaissut kiinnostuksensa ottaa tekstitykset on osaksi näytelmätietokantaa.

Sunklo edistää kirjailijoiden ja muiden oikeudenhaltijoiden (mm. perikuntien) ammatillisia, tekijänoikeudellisia ja taloudellisia etuja. Järjestö välittää näytelmäkirjallisuutta ja solmii esitysoikeussopimuksia sekä itse että yhteistyössä alan muiden toimijoiden kanssa. Sunklo on kiinnostunut lisäämään tekstitystiedot osaksi *näytelmät.fi* -palvelua, sillä se tukee järjestön tavoitetta tehdä siitä kansallisesti merkittävä kaikkia kotimaisia kieliä ja kohdeyleisöjä palveleva näytelmäkirjasto. Tekstitystietokanta kannattaa ulottaa kattamaan sekä kielensisäiset että käännostekstitykset. Siten se parantaisi siten sekä muunkielisten että kuurojen- ja kuulovammaisten teatterikatsojien osallistumismahdollisuuksia ja yhdenvertaisuutta. Tekstittämisen yleistyminen edesauttaisi myös muunkielisen teatterin esittämistä Suomessa.

Näytelmät.fi on sähköinen näytelmäluettelo ja näytelmien lataamis-, tulostamis- ja monistusoikeuspalvelu. Käyttöluvan palveluun hankkineilla on mahdollisuus ladata näytelmäteoksia koneelle digitaalisessa muodossa sekä tulostaa ja kopioida luku- ja harjoituskappaleita teatterin sisäiseen käyttöön. Sunklo kehittää palvelua parhaillaan. Tekstitystietokannan lisääminen palveluun on mahdollista ottaa mukaan uudistuksen toiseen vaiheeseen syksyllä 2013 tehtävien päivitysten yhteydessä.

Käytännöllisintä olisi lisätä *Näytelmät.fi* -palveluun erillinen teatteritekstitysosio, joka toimisi samalla periaatteella kuin näytelmienvälityspalvelu. Lisäksi palvelussa olevien näytelmien tietoihin lisättäisiin tieto olemassa olevasta tekstityksestä. Ideana olisi, että teatterit saavat

tekstityksen käyttöönsä palvelusta lisenssillä ja se on ladattavissa suoraan palvelusta. Käännettyjä näytelmiä koskevista tekstityksistä on oleellista ottaa huomioon, mitä käännöstä tekstitys koskee.

Sunklo arvioi, että yksittäiset teatterit ovat tuskin kiinnostuneita lähettämään tekstityksiä palveluun. Näytelmätekstien toimittamisesta kirjastoon vastaa näytelmäkirjailija. Samalla logiikalla tekstityksen toimittaminen tekstitystietokantaan olisi tekstittäjien ja kääntäjien tehtävä, sillä tekstitysten saatavuudesta on etua nimenomaan tekstittäjille lisäkorvausten myötä. Se, että tekstityksen toimittaminen tietokantaan on tekstittäjän eikä teatterin vastuulla saattaa olla myös tietokantaan lisättävien tekstitysten laatuun positiivisesti vaikuttava tekijä, sillä teatterit eivät välttämättä käytä tekstittäjinä alan ammattilaisia.

On otettava huomioon, että Suomessa toimii kaksi agenttuuri- tai edunvalvontatahoa, jotka ovat Sunklo ja Näytelmäkulma – Nordic Drama Corner Oy. Kumpikaan taho ei valvo kaiken kotimaisen näytelmäkirjallisuuden oikeuksia. Siten Sunklon Näytelmät.fi -palvelun yhteyteen luotava tietokanta ei kattaisi kaikkia näytelmäteoksia. Palvelun toteutuessa Näytelmäkulman kanssa on järkevää käydä keskustelua siitä, kuinka heidän edustamiensa näytelmien tekstityksiä olisi mahdollista säilyttää ja välittää edelleen.

Tekstitystietokannan rahoitus ja tekninen toteutus

Tekstitystietojen lisäämiseksi tietokantaan on tarkoituksenmukaisinta on hakea erillistä avustusta, sen sijaan, että sitä haettaisiin osana palvelun yleistä kehittämishakemusta. Teknistä toteutusta varten haetaan Opetus- ja kulttuuriministeriön kulttuurin ja eri taiteenalojen digitaalisten aineistojen saavutettavuuden ja avoimen tiedon hyödyntämisen edistämiseen kohdennettua erityisavustusta: (www.minedu.fi/OPM/Kulttuuri/kulttuuripolitiikka/avustukset/Kulttuurin_tietoverkko_.html). Erityisavustus vastaa hyvin hankkeen tavoitteita, sillä sen tarkoituksena on lisätä ”kulttuurin ja eri taiteenalojen sisältöjen vaikuttavuutta yhteiskunnassa edistämällä digitaalisessa muodossa olevien aineistojen monipuolista hyödyntämistä ja siihen liittyvää sovelluskehitystä”. Avustuksen seuraava hakuaika on huhtikuussa 2013. Hakemus tehdään yhteistyössä Sunklon, Suomen Teatterit ry:n ja Kuuloliiton kanssa.

Tekstitystietojen lisäämisen mahdollisuus tulee liittää järjestelmään siten, että ne on mahdollista lisätä kaikkien järjestelmässä olevien näytelmien tietojen yhteyteen. Näytelmät.fi -palvelun uusimisen toteuttaa József Pap viestintätoimisto Sopranosta, joka vastaisi myös tekstitystietojen lisäämismahdollisuuden suunnittelusta palveluun. Palvelun tekninen toteutus sisältää käyttöliittymän suunnittelun, ulkoasumuutokset, tekniset muutokset, lisenssimalliin, testauksen ja projektinhallintakulut. Koska järjestelmän uusiminen ja tekstitystietokanta ovat vielä suunnitteluasteella, Pap ei pysty antamaan tarkkaa tarjousta tekstitysten välityspalvelun tietokannan yhteyteen lisäämisen kustannuksista, mutta arvioi teknisen toteutuksen kuluiksi alustavasti noin 5000- 800 euroa riippuen siitä, kuinka hyvin tekstitystietokannan kehitys saadaan integroitua Näytelmät-fi -palvelun muun kehittämistyön kanssa.

Jos hankkeelle saadaan rahoitus, *Kuuloliiton, Sunklon ja Suomen Teatterit ry:n* kannattaa laatia välityspalvelun jalkauttamista varten yhteisen tiedotussuunnitelma. Yhteisen suunnitelman avulla tieto palvelusta saadaan leviämään tehokkaasti sekä teatterikentälle, näytelmäkirjailijoiden ja kääntäjien keskuuteen että teatteritekstitystä tarvitseville yleisöille, mikä edesauttaa palvelun käytön ja laajenemisen kattavaksi järjestelmäksi liikkeelle lähtöä.

Säilytettävien tekstitysten formaatti

Teattereiden tekniset ratkaisut tekstitysten toteuttamiseen ovat monenkirjavia. Tämä on otettava huomioon tekstityksen säilytysformaattia mietittäessä, sillä teksti on aina sovitettava erikseen teatterin käyttämälle laitteistolle ja kirjainten määrä riviä kohden ja näytettävien rivien määrä vaihtelee laitekohtaisesti. Eri järjestelmät käyttävät eri ohjelmistoja, eikä mikään yksittäinen tiedostomuoto ole suoraan sovellettavissa kaikkiin järjestelmiin. Säilyttämällä tekstiä helposti muokattavassa formaatissa teksti voidaan kuitenkin muuntaa uudelleen eri järjestelmiin sopivaan muotoon.

Teatterikorkeakoulun valosuunnittelun lehtori Kimmo Karjunen arvioi, että helpon muokattavuutensa vuoksi paras formaatti tekstitysten säilyttämiseen olisi *MS word* -tekstitiedosto. Myös tekstityspalveluita välittävien ulkomaisten yritysten *Stagetextin* ja *Theatre Development Fundin* edustajat arvioivat, että Word-formaatti olisi käyttökelpoisin säilytysmuoto tekstityksille. Tekstitykset olisi siis tarkoituksenmukaisinta kerätä Sunklon näytelmäkirjaston yhteyteen MS Word- formaatissa.

Vertailua: jatkokäytön käytäntöjä muualla

Brittiläisen Stagertextin, yhdysvaltalaisen Theatre Development Fundin ja *Caption Coalition Inc:n* ja australialaisen *Arts Access Australian* arvioiden mukaan tekstitystietokantoja tai välityspalveluita ei ole olemassa ainakaan heidän toimialueillaan eivätkä toimijoiden edustajat olleet kuulleet vastaavien palveluiden olemassaolosta muualla.

Ooppositekstyksiin erikoistunut ranskalainen *Thomas and Neel* kuitenkin mainitsee sivuillaan, että heillä on käytössään *Image'In Broadcast Conseilin* kanssa yhteistyössä kehitetty *FIDELIO* -palvelu. Sen kautta heillä on pääsy monikieliseen tekstitysarkistoon, joka kattaa suuren määrän ooppositeosten tekstityksiä, joita voidaan nopeasti muokata uutta esitystä varten. Palvelulla ei ole omia sivujaan, eikä kyselyyn palvelun toimintaperiaatteesta valitettavasti vastattu selvityksen määräaikaan mennessä.

Theatre Development Fund ja Arts Access Australi arvioivat, että esitysten tekstittämisessä tehdään jonkin verran päällekkäistä työtä, mutta järjestöillä ei ollut kokemuksia tekstitysten jatkokäytöstä. Heidän edustajansa eivät halunneet ottaa kantaa tai esittää näkemyksiä jatkokäyttöön liittyviin tekijänoikeusnäkökulmiin tai käytäntöihin.

Yhdysvaltalainen Caption Coalition Inc. -(c2) on kielensisäiseen tekstitykseen erikoistunut osakeyhtiö, joka myy teattereille tekstityspalveluita. c2:n palvelut sisältävät sekä tekstityksen että tekstityksessä tarvittavan laitteiston. c2:n perustajajäsen ja toiminnanjohtaja David Chu kertoo, että c2 tekee tekstittäjiensä kanssa sopimuksen, jossa tekstityksen oikeuksien omistajaksi määritellään c2. Molemmat osapuolet sitoutuvat tiettyä esitystä varten luodun tekstityksen tuhoamiseen esitysprosessin päätyttyä. Chun mukaan näin tehdään siksi, ettei tekijänoikeussuojattua materiaalia päädy kolmansien osapuolien käyttöön ja myös siksi, että tekstitykset tehdään ohjelmistolla johon vain c2:lla on lisenssi. Chun mukaan tekstityksiä ei säilytetä myöskään tekstitysten laadun ja jokaisen esityksen erityispiirteiden huomioon ottamisen varmistamiseksi.

Teatteritekstyksiä Iso-Britanniassa organisoivan Stagertextin toimitusjohtaja *Lissy Lovett* sen sijaan kertoi, että tekstitysten jatkokäyttöä tapahtuu, mutta mitään yhteisesti sovittuja sääntöjä jatkokäytöstä ei ole toistaiseksi luotu. Lovettin mukaan heidän järjestönsä ei

virallisesti osallistu tekstitysten jatkokäyttöön. Jos teatteri kuitenkin ottaa heihin yhteyttä halutessaan tekstittää jo kertaalleen tekstitetyn esityksen, Stagetext suosittelee teatteria käyttämään samaa kääntäjää, joka on tehnyt edellisen version tekstityksen.

Jos teatterilla on kuitenkin jo katsottuna oma tekstittäjä, Stagetext antaa teatterin käyttämälle tekstittäjälle edellisen version tehneen tekstittäjän yhteystiedot ja ohjeistaa näitä olemaan yhteydessä. Lovett arvioi, että suurimmaksi osaksi tekstittäjät ovat antaneet tekstityksensä toisen teatterin ja tekstittäjän käyttöön veloituksetta, mutta osa on pyytänyt jatkokäyttöön luovuttamisesta kertakorvauksen. Korvaushinta on ollut tekstityksestä riippuen 100 - 200 puntaa (n. 115- 230 €).

Edellä mainittuja toimijoita tarkastelemalla käy ilmi, että tekstitysten jatkokäyttöön ja siihen liittyviin tekijänoikeuskäyttöihin ei ole tällä hetkellä löydettävissä mallia tai valmiita pelisääntöjä ainakaan englanninkielisen teatteritekstitystoiminnan piiristä. FIDELIO -palvelun olemassa olo kuitenkin osoittaa, ettei ajatus tekstitystarkistosta ja tekstitysten jatkokäytöstä kuitenkaan ole ainutlaatuinen tai aikaisemmin kokeilematon. Suomalaista järjestelmää suunniteltaessa olisi suunniteltaessa olisi hyödyllistä tutkia tarkemmin FIDELION toimintaperiaatteita ja sen yhteyteen muodostuneita hyviä käytänteitä.

Sopimustekniset kysymykset

Tekstitysten jatkokäytön mahdollistamiseksi tulee sitä varten luoda selkeä sopimus pohja. Jotta sopimuskäytännöstä tulisi teattereille mahdollisimman helppokäyttöinen, järjestelmän tulisi perustua selkeisiin perustariffeihin. Toisin sanoen tekstityksen jatkokäytöstä tulisi maksaa tekstittäjälle sovitun mukainen kiinteä hinta sekä mahdollinen korvaus, jolla katetaan Näytelmät.fi -palvelun ja sen päivityksen kuluja. Jatkokäyttölisenssille tulee löytää kaikille osapuolille hyväksyttävissä oleva taso, joka kuitenkin tekee tekstitysten uudelleen käyttämisen houkuttelevaksi teattereiden näkökulmasta.

Suomen kääntäjien ja tulkkien liiton toiminnanjohtaja *Karola Baran* ehdottaa, että pohdittaessa tariffeja tekstitysten jatkokäytölle kannattaa ottaa mallia av-tekstittämisen käytännöistä, joissa jatkokäytöstä maksetaan rojaltimeuotoinen korvaus. Av-kääntäjät suosittavat, että kääntäjä ja toimeksiantaja sopivat taloudellisista oikeuksista siten, että toimeksiantajalla on oikeus tiettyyn käyttökertamäärään tai käyttöön tietyn aikarajan

puitteissa, minkä jälkeen kääntäjälle maksetaan uusi korvaus teoksen eli käännöksen käyttämisestä. Av-alalla Kopiosto perii tv-ohjelmien käännösten käyttäjiltä eli tv-kanavilta, korvausta, joka tilitetään edelleen tekstityksen tekijälle. On selvitettävä, olisiko vastaavanlainen malli sovellettavissa myös näyttämötaiteen puolella.

Tekstitysten jatkokäytölle on luotava oma sopimus pohjansa. Suomen näytelmäkirjailijaliiton hallinnoimien tekstitysten oikeuksien osalta on myös päätettävä, ovatko tekstitykset saatavissa näyttämät.fi -palvelun peruslisenssillä ja jos ovat, kuinka lisenssittömät teatterit voivat ostaa tekstityksen oikeudet.

Kysymys muuntelusta ja tekijänoikeuksista

Näyttämötulkintaa tehtäessä alkuperäiseltä oikeudenhaltijalta, eli näytelmäkirjailijalta ei pääsääntöisesti tarvitse kysyä lupaa muunteluun. Jos tekstitys yksinkertaisesti toistaa näytelmätekstin sellaisenaan, voitaneen yleensä katsoa, että tekstitys on osa näytelmän skenografiaa. Niin kauan, kun käsikirjoitusta ei muunnella, tekstitys ei ole tekijänoikeuskysymys näytelmäkirjailijan näkökulmasta.

Kielensisäinen tekstitys sisältää näytelmätekstin lisäksi kuitenkin muun äänimaiseman kuvailua. Lavan tapahtumien kuvailun lisääminen tekstin joukkoon ei kuitenkaan tee tekstityksestä tekijänoikeuskysymystä näytelmäkirjailijan kannalta. Voitaneen myös esittää, että jos näytelmän tekstitys koostuu näytelmätekstistä ja esityksen äänien pääsääntöisesti mekaanisesta kuvauksesta, tekstitys ei todennäköisesti ylitä teoskynnystä, eikä siten luo tekstittäjälle itsenäistä tekijänoikeutta.

Sen sijaan tapauksessa, jossa tekstityksen yhteydessä tehdään valintoja, joissa tekstiä muokataan esimerkiksi olennaisesti lyhentämällä näytelmätekstiä, on kyse tekstin muuntelusta, johon täytyy kysyä kirjailijan lupa. Kirjailijan luvan pyytäminen on tarpeen aikakin lähinnä tapauksissa, joissa tekstiä muunnellaan huomattavan paljon. Näytelmäkulman toiminnanjohtaja Hanna Jääskisen mukaan kysymys siitä, minkälainen muuntelu vaatii kirjailijan luvan, on harkittava aina tapauskohtaisesti.

Tekstittäjän ja kääntäjän välillä tuskin syntyy tekijänoikeuskysymyksiä, niin kauan kun sanamuotoja ei muokata huomattavalla tavalla. Esimerkiksi selkokielen tekstitys kuitenkin saattaisi olla tämänkaltainen tapaus.

Teatteritekstitystä tarkasteltaessa lähin vertailukohta löytyy audiovisuaalisen kääntämisen käytännöistä. Av-kääntäjiä ovat televisio- peli- ja elokuvakääntäjät, sekä teatteriesitysten ja oopperoiden kääntäjät. Av-puolella tekstitykset tehdään tarpeen mukaan paljonkin muokaten ja lyhentäen. Suomessa av-alan käytäntönä on mukauttaa ja tiivistää luettua tekstiä, niin että katsoja ehtii sekä lukea tekstin, että seurata tekstitettäviä tapahtumia. Jukka Sorsa Av-kääntäjät.fi -palvelusta esittää, että alkuperäisen tekstin muokkaamista ja tiivistämistä pidetään suomessa tekstitettäessä itsestään selvänä ja kääntäjällä on oikeus olettaa, että tekstityksen tilaaja on hankkinut siihen oikeudet tekijänoikeuksien haltijalta.

Sorsa arvioi, että teatteritekstityksen laatimiseen tarvitaan erillinen lupa oikeudenhaltijalta samoin kuin vaadittaisiin käännöksen tekemiseen, sillä av-kääntäjien näkemyksen mukaan tekstitys on aina oma teoksensa. Tätä perustellaan sillä, ettei tekstitys voi täysin vastata näytelmän käsikirjoitusta. Sorsa arvioi, että jos näytelmätekstin oikeudenhaltijan kanssa on sovittu pelkästään esitysoikeudesta, kielensisäistä tekstityksestä tulisi mahdollisesti sopia tämän lisäksi erikseen samoin kuin käännöksestä tulisi sopia.

Suomen kääntäjien ja tulkkien liiton av-kääntäjien jaosto linjaa, että av-kääntäjälle syntyy tekijänoikeus jokaiseen laatimaansa tekstitykseen. Hyvin yksinkertaisissa tekstiratkaisuissa rajanveto voi kuitenkin olla vaikeaa. Suomen Teatterit ry:n laatimassa ”Teatteritekstitys ja tekijänoikeudet” -selvityksessä Tommi Saarikivi ja Leevi Mentula tuovat esille oikeuskirjallisuudessa todetun, että jälkiperäisissä teoksissa, joita itsenäiseksi luovaksi teokseksi määritelty tekstitys edustaa, ei teostasokynnystä voitane pitää yhtä korkealla kuin alkuperäisissä teoksissa. Teoskynnys on tekstityksen kohdalla todennäköisesti ylittynyt, mikäli voidaan todeta, että jos jokin toinen henkilö olisi joutunut toteuttamaan samat ratkaisut, hän ei olisi todennäköisesti päätenyt samaan lopputulokseen.

Teatteritekstityksen tekijänoikeuksiin liittyvät kysymykset eivät ole itsestään selviä ja tekstityksen yhteydessä tehtävään tekstin muokkaukseen olisi hyvä luoda yhteiset pelisäännöt ja peruseriaatteet. Sunklon entinen toiminnanjohtaja Minna Sirnö toi

keskusteluissa esille, että kirjailijat haluaisivat luultavasti olla mukana pohtimassa ja keskustelemassa siitä, kuinka tekstejä muokataan ja missä menevät tekijänoikeuksien rajat. Sirnö ehdottaa myös, että pelisäännöistä sovittaessa mallia voisi ottaa käännöspuolen käytännöstä, jossa käänнос hyväksytetään aina kirjailijalla.

Teatterit hoitavat yleensä yhteydet näytelmäkirjailijoihin ja näin olisi hyvä olla myös esityksen tekstityksestä sovittaessa. Tätä silmälläpitäen teattereille olisi hyvä koota järjestelmää suunniteltaessa jonkinlainen yhteenveto käytännöistä, jotka liittyvät tekstityksen tekijänoikeuksiin ja siihen, mitä teatterin tulee ottaa huomioon tekstitystä tehtäessä. Käytännöt voisi päivittää mukaan myös Kulttuuria kaikille -palvelun ja Suomen Teatterit ry:n *Teatteria kaikille! Opas teattereille saavutettavaan toimintaan* -oppaan sähköiseen versioon (http://www.kulttuuriakaikille.info/saavutettavuus_tietopaketit_ ja_opaat_teatterit).

Teatteriesityksen kirjoitustulkausten jatkokäytön mahdollisuudet

Kuulovammaiset yksityishenkilöt voivat hankkia Kelan maksaman kirjoitustulkin teatteriesitykseen. Kela ohjeistaa, että kirjoitustulkin tulisi poistaa tulke työtehtävän päätteeksi. Kelan vammaistuista ja -palveluista vastaava lakimies Merja Rautio-Rajala ei kuitenkaan näe juridisia esteitä teatteriesityksestä tehtävän kirjoitustulkkauksen jatkokäyttämiseksi teatterisovitusta varten, kunhan tulkkeeseen ei sisälly mitään asiakkaaseen liittyvää eikä Kelalle aiheudu jatkokäytöstä lisäkustannuksia. Tämä tarkoittaa, että myös kirjoitustulkkauksen pohjalta syntyneitä tekstityksiä olisi mahdollista tallettaa tietokantaan.

Säilytettävien tekstitysten laatu

Jos tekstityksiä ryhdytään välittämään ja säilyttämään näytelmätekstien yhteydessä on olennaista, että säilytettävät ja edelleen välitettävät tekstitykset ovat ammattimaisia ja laadukkaita.

SKTL:n toiminnanjohtaja Karola Baran korostaa ammattimaisen tekstittämisen merkitystä teatteritekstityksen tarjoaman kokemuksen kannalta. Hänen mukaansa suomalaiset ovat televisionkatselun myötä tottuneita tekstitysten lukijoita ja ovat sitä kautta tottuneet laadukkaaseen tekstitykseen. Tekstityksen laadun varmistamiseksi myös teattereita tulisi

kannustaa ammattilaisten käyttöön tekstityksiä tehtäessä. Hyvän teatteritekstityksen tekeminen vaatii ammattilaisen, joka osaa ottaa käänöksessään huomioon sekä tyyllilajin että asiasisällön ja tehdä tarvittavat lyhennykset tekstin ja esityksen näkökulmasta perustellusti. Baranin mukaan ajatus tekstittäjien täydennyskoulutuksesta on perusteltu, sillä teatteritekstityksen tekstittämisessä on omat erityispiirteensä, jotka on osattava ottaa huomioon hyvän teatteritekstityksen luomiseksi.

Suunnitellun tekstitysarkiston myötä tekstitys jäisi elämään alkuperäistekstin rinnalla. Jos tekstitykset lisätään näytelmät.fi -palveluun, on kohtuullista, että kirjailijalla on mahdollisuus lukea ja kommentoida tekstitystä. Vuoropuhelu kirjailijan kanssa varmistaa myös sen, että katsoja saa tekstityksen kautta mahdollisimman hyvin alkuperäistä tekstiä vastaavan kokemuksen. Tekstittäjän ja kirjailijan yhteistyön voi katsoa toimivan myös tekstityksen laatua varmistavana tekijänä. Kirjailijoiden edustaja ja kokenut av-tekstittäjä olisi hyvä ottaa mukaan myös tekstittäjien mahdolliseen täydennyskoulustoimintaan ja sen suunnitteluun sekä keskusteluihin tekstitysten jatkokäytöstä tehtävistä linjauksista.

Kysymys teatteritekstittäjien koulutuksesta

Tällä hetkellä teatteritekstittäjille ei ole Suomessa olemassa erillistä koulutusta, jonka kautta olisi mahdollista pätevyitä teatteritekstittäjiksi. Kuten teattereiden käyttämien tekstittäjien taustoista käy ilmi, teatteritekstittäjinä on käytetty muun muassa kirjoitustulkkkeja, av-kääntäjiä- ja tekstittäjiä.

Kuuloliitto on käynyt aikaisempia, alustavia keskusteluja teatteritekstittäjien koulutuksesta ja professori *Liisa Tiittula* Helsingin yliopiston käännöstieteiden laitokselta selvittää mahdollisuuksia sisällyttää av-kääntämiseen aineopinnoissaan erikoistuvien opiskelijoiden opintoihin myös teatteritekstityksen erityispiirteet huomioon ottava näkökulma. Av-kääntämiseen painottuneilla opiskelijoilla on Tiittulan mukaan vahva pohja ryhtyä tekemään teatteritekstityksiä.

Tiittula ehdottaa, että teatterit ja käännöstieteen oppiaine voisivat myös tehdä suoraa yhteistyötä: teatterit voisivat tilata tekstityksiä oppilastöinä, sillä av-kääntämisen aineopintoihin kuuluu projektityö. Oppilastyönä toteutettu tekstitys ei tuottaisi teatterille muita kuin tekniseen toteutukseen mahdollisesti liittyviä kuluja ja opiskelijat puolestaan

saisivat tarpeellista työkokemusta, konkreettisen kosketuksen teatteritekstityksen tekemiseen ja opintopisteitä.

Kuuloliiton *Näyttämötaide saavutettavaksi* -hankkeen yhteydessä toteutettiin tekstitystyöpaja Tutkivan teatterityön keskus T7:n kautta. Työpajan kautta syntyi ajatus teatteritekstitystyöpajojen jatkamisesta. Ideaa kannattaa kehittää edelleen, sillä teatteritekstittämisen edistämiseksi on oleellista, että myös teatterin tekijät tutustuvat teatteritekstitykseen ja sen luomiin mahdollisuuksiin.

Vertailua: teatteritekstittäjien koulutus Britanniassa

Ideoita ja ajatuksia teatteritekstittäjien koulutukseen voi saada Stagetextin mallista. Stagetext kouluttaa tekstittäjiä kurssimuotoisesti ja käyttää teatteritekstittäjinä ainoastaan teatteritekstityskurssin käyneitä tekstittäjiä. Stagetextin mallissa kokeneemman teatteritekstittäjän mentoroinnilla ja käytännön tekstityskokemuksella on suuri rooli.

Stagetextin mukaan teatteritekstittäjien koulutuksen tulisi sisältää seuraavat osa-alueet:

1. Tekstitetyn teatteriesityksen seuraaminen
2. Teatteritekstitysprosessin läpikäyminen
3. Hyvän tekstityksen konventioiden ja käytäntöjen läpikäyminen
4. Tekstitysohjelmiston ja -laitteistojen käyttökoulutus
5. Kuinka toimia teatterissa, keiden kanssa tehdään yhteistyötä
6. Käytännön harjoittelu

Stagetextin teatteritekstityskurssin rakenne:

- Lähtötesti, jossa varmistetaan hakijan kielitaito.
- Kotitehtäviä teatteritekstityskonventioihin liittyen
- 3-4 päivän intensiivikoulutusjakso pienryhmässä kokeneen teatteritekstittäjän johdolla
- Esityksen harjoitustekstitys, jota yleisö ei näe.
- Mentoroitu esitys, jossa yleisö ja kouluttajat seuraavat tekstitystä ja antavat siitä palautetta.

- Teatteritekstityskoe: esityksen tekstitys, jonka pohjalta suoritetaan loppuarviointi

Kysymys tekstittäjien rekisteristä

Osa teattereista on kokenut teatteritekstittäjien löytämisen hankalaksi. Tämän pohjalta syntyi ajatus siitä, että teatteritekstittäjien löytymistä voisi helpottaa jonkinlaisen tekstittäjien yhteystietopankin kautta. Kansallisoopperan esityksiä tekstittänyt kääntäjä Laura Vierimaa kuitenkin arvioi, että virallisemman teatteritekstittäjärekisterin ylläpitäminen ei toistaiseksi ole tarpeen, sillä teatteritekstityksiä tehneitä ammattikäntäjiä on hyvin vähän. Vierimaa arvioi oopperatekstityksiä tehneiden tulkkien määräksi noin kymmenen, joista yhden hän tietää tehneen myös puheteatteritekstityksiä. Teattereiden kyselyvastauksista käy ilmi, että lisäksi teatteritekstityksiä tehneitä henkilöitä, joilla on joko kirjoitustulkkaus- tai avkääntämistäusta tai muu tekstityksen ammattimaiseen toteuttamiseen valmistava koulutus, on muutamia.

Kysymys tekstittäjien yhteystietopankista liittyy läheisesti kysymykseen tekstittäjien koulutuksesta. Jotta teatteritekstittäjien yhteystietopankkia voitaisiin alkaa kerätä järjestelmällisesti ja johdonmukaisesti, tulee päättää, millä perusteella joku määrittellään teatteritekstittäjäksi. Tulisiko yhteystietopankkiin ottaa esimerkiksi henkilöt, jotka ovat jo tehneet teatteritekstityksiä vaiko kaikki, joilla olisi koulutustaustansa vuoksi valmiudet tehdä teatteritekstityksiä?

Virallisemman rekisterin luominen tulisi ajankohtaisemmaksi ja perustellummaksi, jos tekstittäjille saadaan toteutettua teatteritekstittämiseen keskittyvää jatko- tai täydennyskoulutusta tai jos teatteritekstittäminen on mahdollista yhdistää esimerkiksi Helsingin yliopiston av-kääntämisen opintoihin. Koulutukseen osallistuneiden yhteystiedot olisivat tällöin kerättävissä yhteystietopankkiin.

Jos rekisteri toteutettaisiin, sopiva taho sitä hallinnoimaan voisi olla Suomen kääntäjien ja tulkkien liitto. Teatteritekstittäjien yhteystiedot voisi lisätä SKTL:n hakupalveluun, jonka kautta voi hakea eri alan tulkkeja ja kääntäjiä, kuten kaunokirjallisuuden kääntäjiä, avkääntäjiä tai asioimistulkkeja. Hakupalvelusta voi jo tällä hetkellä hakea muun muassa oopperatekstittäjien yhteystietoja, joiden työnkuva on hyvin lähellä teatteritekstittämistä.

SKTL:n hakupalveluun voi tutustua tarkemmin osoitteessa www.sktl.fi/hakupalvelu. Teatteritekstittäjien tietojen lisääminen hakupalveluun edellyttää kuitenkin, että teatteritekstittäjän määritelmä on selvillä.

Tällä hetkellä teatterit voivat löytää tekstittäjiä olemalla yhteydessä jo tekstityksiä tehneisiin teattereihin tai kuulovammaisten yhdistyksiin, hakemalla tekstittäjiä SKTL:n hakupalvelusta tai Helsingin yliopiston käännöstieteiden av-kääntämiseen painottuneen aineopintokokonaisuuden valinneiden opiskelijoiden joukosta, joihin saa yhteyden esimerkiksi käännöstieteen opiskelijoiden ainejärjestön kautta (tra-opisk@helsinki.fi).

Jo teatteritekstityksiä tehneiden tekstittäjien ja kääntäjien yhteystiedot voidaan toki myös kerätä yhteen ja jakaa teattereille, jos tarvetta on. Esimerkiksi oopperatekstittäjien yhteystiedot saa vaivatta Kansallisoopperan tiedottaja Heli Rislakilta. Tämä lista voisi olla saatavissa esimerkiksi Kuuloliiton kautta, sillä suomalaisille teattereille helmikuussa 2013 jaetussa Kulttuurikaikille -palvelun ja Suomen Teatterit ry:n koostamassa Teatterikaikille -saavutettavuusoppaassa teattereille mainitaan, että ”Teatteriesitysten tekstittäjistä saa tietoa esimerkiksi Kuuloliiton kautta”.

Esimerkkejä olemassa olevista ratkaisuista ja palveluista teatteritekstittämisen edistämiseksi

Theatre Development Fund (US)

Theatre Development Fund (TDF) on yhdysvaltalainen teatterialan järjestö, jonka tavoitteena on auttaa New Yorkin alueen teattereita taloudellisesti ja tehdä yleisökasvatustyötä. TDF:llä on erilaisia ohjelmia, joihin kuuluu myös saavutettavuusohjelma ja koulutusprojekteja. TDF:n saavutettavuusohjelman (TDF Accessibility Programs, TAP) kautta järjestetään alennuslippuja kuulo- näkö- ja liikuntarajoitteisille katsojille, tutustumiskäyntejä teatteriin näkö-, kuulo-, tai liikuntavammasta kärsiville nuorille, organisoidaan esityksiin avoimia tekstityksiä ja viittomakielistä teatteria ja järjestetään viikon mittaisia teatteritulkkauskoulutuksia ja -työpajoja viittomakielen tulkeille. TDF pitää yllä myös tekstitettyjen esitysten esityskalenteria. TDF:n

pääasiallisena rahoittajana toimii *the National Endowment for the Arts* ja tekstitystoimintaa sponsoroi lisäksi erikseen kaksi erillistä rahoittajaa.

Aloite TDF:n teatteritekstitystoiminnan aloittamiseksi tuli järjestön yksityiseltä rahoittajalta. Vastauksena rahoittajan pyyntöön TDF sponsoroi ensimmäiset teatteritekstityksensä Broadwaylla vuonna 1997. Hyvän ensikokemuksen jälkeen toimintaa päätettiin jatkaa ja laajentaa.

TDF on tutkinut huonosta kuulosta kärsiviä teatteriyleisöjä ja heidän saavutettavuusohjelmansa koordinaattori Sarah Aziz korostaa yleisön sitouttamisen merkitystä tekstitetyn teatterin tarjonnan saamisessa säännölliseksi. Moni huonokuuloinen epäröi lähteä teatteriin, sillä he pelkäävät etteivät saisi kalliista esityksestä tasaveroista elämystä muiden katsojien kanssa. Azizin mukaan monelle huonokuuloiselle tai kuurolle alennuslippu madaltaa siksi huomattavasti kynnystä osallistua ensimmäistä kertaa tekstitettyyn teatteriesitykseen. Positiivisen ensikokemuksen tekstitetystä teatterista saatuaan katsojat halusivat useimmiten nähdä lisää tekstitettyä teatteria ja olivat valmiit maksamaan tekstitetyistä esityksistä normaalin hinnan. Aziz uskoo, että aktiivinen yleisökasvatustyö on oleellista teatteritekstityksen edistämiseksi. Jos teatteri kokee, että sillä on valmiiksi olemassa yleisöpohja, joka ovat kiinnostunut tulemaan tekstitettyihin esityksiin ja joka osaa niitä vaatia, on säännöllisen tekstitystoiminnan organisoiminen ja teattereiden siihen motivoiminen huomattavasti helpompaa.

TDF:n käytäntönä on, että järjestön kautta tai sen kanssa yhteistyössä järjestettyihin tekstitettyihin esityksiin varataan huonokuuloiselle yleisölle aina erikseen paikat hyvän näköyhteyden päästä tekstitysnäyttöön. TDF ja teatteri sopivat keskenään, kumpi hoitaa lipunmyynnin tekstitystä tarvitsevalle yleisölle. Jos TDF hoitaa lippujen myynnin, se ostaa tekstitettyihin esityksiin sovitun määrän lippuja 50 prosentin alennuksella ja myy ne edelleen huonokuuloisille katsojille.

TDF:n teatteritekstityskumppanuusprojekti

TDF:llä on käynnissä vuonna 2004 aloitettu tekstitysohjelma, jossa se tarjoaa projektiin valituille teattereille kaksivuotista kumppanuutta. TDF toteuttaa ohjelmaan hakeneiden ja siihen mukaan valittujen teattereiden kanssa tekstitettyjä esityksiä ja pyrkii samalla aktiivisesti lisäämään

huonokuuloisten ja kuurojen käyntiä kyseisessä teatterissa. Kumppanuusohjelma on tarkoitettu teattereille, joilla ei ole aikaisempaa kokemusta tekstitysten toteuttamisesta ja siihen voivat hakea kaiken kokoiset teatteritekstityksen järjestämisestä kiinnostuneet teatterit kaikkialta Yhdysvalloista.

TDF ei tue kumppanuusteattereita suoraan rahallisesti, mutta osallistuu tekstityksen toteuttamiseen ja kattaa tekstittäjän työstä ja tekstityslaitteiston vuokrasta koituvat kustannukset, on mukana tiedottamassa tekstitetyistä näytöksistä kohderyhmälle ja perehdyttää teatterin henkilökunnan tekstityksen tekniseen toteutukseen. TDF on lisäksi sopinut teatterialan työntekijäjärjestöjen kanssa, että tekstityslaitteistojen asentaminen ja purkaminen kuuluu teknikkojen normaaliin työhön, joten siitä ei koidu teatterille lisäkuluja. TDF tilaa teattereissa toteutettavat tekstityksen niihin erikoistuneen Caption coalition inc:n (c2) kautta. Teatteri puolestaan sitoutuu tarjoamaan tekstitettyihin näytöksiin vähintään 25 istumapaikkaa huonokuuloisille katsojille hyvällä etäisyydellä tekstitysnäytöstä ja mainitsemaan TDF:n tekstityksen tuottajana teatterin sivuilla ja esityksen materiaaleissa.

Kumppanuusohjelma sai alkunsa Floridalaisissa teattereissa tekstityksiin New Yorkin teattereissa tottuneiden, kuulovammaisten teatterinystävien pyynnöstä. TDF reagoi aloitteeseen toteuttamalla paikallisten teattereiden kanssa tekstityskokeiluja ja hyvien kokemusten innostamana järjestö päätti tehdä yhteistyöohjelmasta pysyvän toimintamallin. Kumppanuusohjelman tulokset ovat olleet kannustavia ja Azizin mukaan lähes kaikki ohjelmassa mukana olleet teatterit järjestävät nykyään oma-aloitteisesti säännöllistä tekstitystoimintaa.

The Captioning Studio (AU)

The Captioning studio on australialainen yritys, joka tarjoaa englanninkielisiä teatteritekstityspalveluja ja teknologiaa. Studio on kehittänyt teatteritekstitystä varten oman GoTheatrical! -tekstitysohjelmistonsa. Ohjelmistosta on olemassa kaksi versiota. GoTheatricalin, joka on käytettävissä led-näyttöihin perustuvissa avoimissa tekstityksissä ja GoTheatrical! Mobilen, joka toimii IPadien, iPhonejen ja IPodien kautta toteutettavassa suljetussa tekstityksessä. GoTheatrical! on osoittautunut toimivaksi järjestelmäksi ja tätä nykyä kaikki australialaiset tekstityksiä toteuttavat teatterit käyttävät samaa ohjelmistoa.

The Captioning Studio järjestää myös omia hankkeita, joilla se pyrkii edistämään teatteritekstitystä. Tällä hetkellä käynnissä olevia projekteja ovat muun muassa GoTheatrical! Kids -hanke. Tekstittämisestä kiinnostuneet teatterit voivat ilmoittautua mukaan hankkeeseen ja The Captioning Studio jakaa kuulovammaisten ja kuurojen lasten yhdistyksille, kouluille ja päiväkodeille listan teattereista, jotka olisivat valmiita tekstittämään esityksiä. Lapset saavat kertoa, minkä esityksistä he haluaisivat nähdä tekstitettynä ja, kun tiettyyn teatteriin on varmistunut riittävä määrä yleisöä, teatteri sitoutuu toteuttamaan valittuun esitykseen tekstityksen. Näin teattereille taataan, että tekstitetty esitys löytää kohdeyleisönsä. Tällä hetkellä hankkeessa on mukana yhteensä 20 eri kokoista teatteria eri puolilta Australiaa.

The Captioning Studio ylläpitää myös tekstitysklubia. Klubi kerää yhteen tekstityspalveluita tarvitsevia kulttuuriharrastajia ja vierailee tekstitetyissä esityksissä ja esittää teattereille toiveita tekstitettävistä esityksistä. Ideana on, että klubiin voivat liittyä myös tekstityspalveluita tarvitsevien perheet ja ystävät, jotta nämä voivat käydä yhdessä nauttimassa teatterista ja kulttuurista.

Caption coalition inc (US)

Yhdysvalloissa toimii teatteritekstitysten toteuttamiseen erikoistunut Caption coalition inc (c2), joka on toteuttanut teatteritekstitystä vuodesta 1996 lähtien. c2 vastaa sekä tekstityksen teknisestä toteutuksesta, että tekstittämisestä. C2:n vakiotaksa tekstityksen toteuttamisesta on 1250 dollaria (n. 960 €), joka kattaa tekstityksen, tekstittäjän matkakulut ja tekstityslaitteiston (LED). Esimerkiksi Theatre Development Fundin kautta organisoidut tekstitykset toteutetaan tilaustöinä c2:n kautta.

<http://c2net.org/>

Stagetext (GB)

Iso-Britannialainen Stagetext tarjoaa tekstityksen ja teknisen laitteiston sisältäviä tekstityspalveluita teattereille ja kouluttaa näitä toteuttamaan omia tekstityspalveluja. Stagetext myös kouluttaa teatteritekstitittäjiä.

<http://www.stagetext.org/>

Thomas and Neel (FR)

Ranskalainen Thomas and Neel on erikoistunut oopperatekstittämiseen. Yritys tarjoaa tilaajalle tekstitykseen tarvittavan led-pohjaisen laitteiston ja tekstityksen ajamiseen tarvittavan teknisen henkilökunnan ja vastaa tekstityksen ja/tai käännöksen toteuttamisesta. Yritys toimii useassa maassa ja tekee tekstityksiä ja käännöksiä englanniksi, ranskaksi, saksaksi ja italiaksi. Thomas and Neel ylläpitää *Image'In Broadcast Conseilin* kanssa monikielistä tekstitysarkistoa, jossa säilytetään oopperatekstityksiä jatkokäyttöä varten.

www.surtitrages-opera.com/uk/surtitrages-opera.php

Naotek (FR)

Naotek on ranskalainen tekstitysratkaisuihin ja led-tekнологiaan erikoistunut yritys, joka vuokraa ja myy teattereiden ja oopperoiden käyttöön suunniteltua ledpohjaista Proscenio - tekstitysratkaisua. Naotekin Proscenio tekstitysjärjestelmä on tällä hetkellä käytössä 12 eri maassa ja esimerkiksi Suomen Kansallisoopperan tekstitysratkaisu on hankittu Naotekin kautta. Suomessa Naotekin tekstitysratkaisujen maahantuoja toimii kaksi yritystä: M Sonic Oy ja Oy Hedcom ab. Naotek myös vuokraa laitteistojaan Euroopassa. Vuokrasopimukseen sisältyy laitteiston kuljetus ja huolto.

<http://staging.naotek.com>

Yhteenvetona esimerkeistä:

Useissa maissa toimii teatteri- tai oopperatekstityksiin erikoistuneita yrityksiä, jotka tarjoavat valmiita tekstitysratkaisuja ja tarjoavat teattereille tukea ja opastusta teatteritekstitykseen liittyvissä kysymyksissä. On huomionarvioista, että kaikki yllä olevat palveluntarjoajat ovat keskittyneet nimenomaan avointen teatteritekstitysten toteuttamiseen. Pyydetessä palveluntarjoajia mainitsemaan muita omalla alallaan toimivia yrityksiä tai yhdistyksiä ei kukaan osannut mainita teatteritekstitykseen erikoistuneita suljettuja tekstityksiä toteuttavia palveluntarjoajia. Sen sijaan elokuvateattereille suljettuun tekstitykseen tarkoitettuja laitteistoja tarjoavia yrityksiä oli runsaasti ja näiden tarjonta on oletettavasti melko vaivattomasti sovellettavissa teattereiden käyttöön (mm.

Muiden maiden teatteritekstityskäytäntöjä tarkasteltaessa käy ilmi, että teattereiden perehdyttämällä ja opastamisella teatteritekstityksen toteuttamiseen on merkittävä rooli. Esimerkeistä käy ilmi myös aloitteellisuuden teattereita kohtaan osoittamisen tärkeys. Monissa tapauksissa aloite teattereiden tekstitystoiminnan järjestämiseksi on tullut nimenomaan sitä tarvitsevilta, ennemmin kuin että teatteri olisi lähtenyt oma-aloitteisesti tavoittelemaan uusia yleisöjä tekstittämällä. Myös teatteritekstityksen asiaa ajavien järjestöjen, yhdistysten ja yritysten perustajien joukosta löytyy suurimmassa osassa tapauksia kuulovammaisia tai kuuroja teatterin ystäviä, jotka ovat olleet aloitteellisia teattereiden tai teatterijärjestöjen suuntaan (esim. TDF) tai perustaneet kokonaan uuden järjestön tai yrityksen edesauttamaan teatteritekstityksen asiaa, kuten Stagetextin ja Caption coalition inc:n tapauksessa.

Moni tekstityspalveluita tarjoavista tai muutoin teatteritekstitystä edesauttavista järjestöistä ylläpitää esityskalentereita, joista on keskitetysti löydettävissä tietyn alueen tekstitetty esitystarjonta. Kalenteri, joka kokoaa yhteen tiedon kaikista tekstitetyistä esityksistä koettiin sitä ylläpitävissä järjestöissä hyvin tarpeelliseksi sen varmistamiseksi, että tekstitystä tarvitseva yleisö ja tekstitystä tarjoavat teatterit löytävät toisensa. Yleisöjen varma tavoittaminen on keskeistä myös teattereiden näkökulmasta, jotta tekstitettyjen esitysten järjestäminen koettaisiin motivoivaksi ja kannattavaksi. Tämän vuoksi tekstitettyjä esityksiä kannattaa suunnitella yhteistyössä teattereiden ja tekstityksen potentiaalisia yleisöjä tavoittavien järjestöjen kanssa. Teattereille voisi olla järkevää korostaa The Captioning Studion tekstitysklubissa tehtyä oivallusta siitä, että tekstitetty esitykset eivät tarjoa teatterielämystä ainoastaan kuulovammaisille vaan mahdollistavat myös näiden ystäville ja perheenjäsenille tilaisuuden nauttia yhdessä teatterista.

TDF:n huomio teatteritekstitykseen liittyvän yleisökasvatuksen tärkeydestä on luultavasti aiheellinen myös Suomen tapauksessa. Teatterin tekstittäminen ei toistaiseksi ole kovin vakiintunut palvelu ja teattereiden ja alan järjestöjen yhteistyön avulla on oleellista varmistaa, että teatteritekstityksen pääasialliset yleisöt ovat tietoisia tarjotuista palveluista ja

saadaan kiinnostumaan niiden käytöstä, jotta teatterit saataisiin järjestämään tekstityksiä säännöllisesti kertakokeilujen sijaan.

Toimenpide-ehdotukset

- Rahoituksen hakeminen Näytelmät.fi -palvelun yhteyteen suunnitellulle tekstitystietokannalle:
 - o Rahoitusta kannattaa hakea Opetus- ja kulttuuriministeriön kulttuurin ja eri taiteenalojen digitaalisten aineistojen saavutettavuuden ja avoimen tiedon hyödyntämisen edistämiseen kohdennettua erityisavustusta yhteistyössä *Kuuloliitto ry:n, Suomen Näytelmäkirjailijat ja Käsikirjoittajat ry:n ja Suomen Teatterit ry:n* kesken.
 - o Jos hankkeen toteuttamiseksi saadaan rahoitus, järjestöjen kannattaa luoda yhteinen tiedotussuunnitelma, jotta tieto palvelusta lähtee leviämään tehokkaasti.

- Sopimusohjan luominen ja keskustelu tekijänoikeuskysymyksistä:
 - o Tekstitysten jatkokäytön mahdollistamiseksi tulee järjestelmää varten luoda selkeä sopimusohja. *Kuuloliitto ry, Suomen Näytelmäkirjailijat ja Käsikirjoittajat ry ja Suomen Teatterit ry* neuvottelevat jatkokäytösopimuksen asiaan liittyvien järjestöjen kanssa. Samalla keskustellaan teatteritekstitykseen liittyvistä tekijänoikeuskysymyksistä.
 - o Keskusteluiden pohjalta on hyvä koota teattereiden käyttöön yhteenveto teatteritekstityksen tekijänoikeuksiin liittyvistä hyvistä käytännöistä ja siitä, mitä teatterin tulee ottaa huomioon tekstitystä tehtäessä.

- Teatteritekstittäjien koulutuksen edistäminen:
 - o Jos ammattimaisten teatteritekstitysten järjestämistä halutaan edesauttaa, tulee teattereilla olla saatavilla teatteritekstityksen erityispiirteet tuntevia ammattilaisia. Suunnitelmia mahdollisesta täydennyskoulutuksesta ja/tai teatteritekstittämiseen liittyvien kysymysten käsittelyn lisäämisestä esimerkiksi av-kääntämiseen aineopintoihin ja mahdollisuudesta kouluttaa teatterialan työntekijöitä tekstitykseen liittyen tulee edistää ja pitää esillä.

- Teattereille ja av-kääntämisen opiskelijoille on hyvä tiedottaa mahdollisuudesta toteuttaa teatteritekstityksiä oppilastyönä osana av-kääntämisen opintoja.

- Tekstityslaitteistojen lainausjärjestelmäajatuksen kehittäminen:
 - Lainausjärjestelmän mahdollisuutta ja tarpeellisuutta teattereiden näkökulmasta kannattaa selvittää ja pitää esillä Kuuloliiton, Kulttuurilla kaikille -palvelun ja Suomen Teatterit ry:n toimesta.
 - Jos ajatusta lainattavista tekstityslaitteistoista viedään eteenpäin, kannattaa laitteistoa valittaessa kartoittaa sekä teattereiden että käyttäjien toiveita.

- Hyvien käytäntöjen kartoittaminen ja omaksuminen:
 - Tulevia teatteritekstityshankkeita ja -projekteja suunniteltaessa kannattaa lainata hyviä käytäntöjä ja malleja muualla toteutetuista, onnistuneista hankkeista ja projekteista (ks. esim. esimerkkejä olemassa olevista ratkaisuista ja palveluista teatteritekstittämisen edistämiseksi)